

FUNDACJA KARKONOSKA

**IDENTYFIKACJA I OCENA
WALORÓW KULTUROWYCH,
PRZYRODNICZYCH I KRAJOBRAZOWYCH
KOTLINY JELENIOGÓRSKIEJ
ZE WSKAZANIEM TERENÓW
ICH SZCZEGÓLNEJ KONCENTRACJI
ORAZ OKREŚLENIEM FORM OCHRONY**

Jelenia Góra, luty 2024

Autorzy:

Arch. Janusz Korzeń – koordynacja prac
mgr. inż. Juliusz Korzeń – opracowanie cyfrowe map
dr arch. kraj. Monika Brodzka – współpraca

Fundacja Karkonoska
Jelenia Góra, luty 2024 r.

TREŚĆ:

1. Wprowadzenie – cele opracowania	str. 5
2. Metodyka pracy	str. 5
3. Charakterystyka krajobrazu kulturowego Kotliny Jeleniogórskiej – identyfikacja i ocena jego stanu oraz walorów kulturowych, przyrodniczych i krajobrazowych	
3.1. Podstawowe komponenty krajobrazu Kotliny i zarysu jej historii i nawarstwiania się wpływów kulturowych	str. 7
3.2. Zabytkowe układy urbanistyczne	str. 8
3.3. Zabytkowe układy ruralistyczne	str. 9
3.4. Zabytkowe zespoły pałacowo-parkowe	str. 9
3.5. Zabytkowe zespoły sakralne	str. 9
3.6. Zabytkowe zespoły uzdrowskowe oraz turystyczno-wypoczynkowe	str.10
3.7. Zabytki techniki	str.10
3.8. Zabytki archeologiczne	str.10
3.9. System ochrony krajobrazu kulturowego i zabytków	str.11
3.10. System ochrony przyrody i krajobrazu	str.12
3.11. Syntetyczna ocena walorów kulturowych, przyrodniczych i krajobrazowych Kotliny Jeleniogórskiej	str.13
4. Analiza i delimitacja obszarów krajobrazu kulturowego ze skupiskami zabytkowych zespołów i struktur przestrzennych o wybitnych wartościach kulturowych w Kotlinie Jeleniogórskiej	
4.1. Główne skupiska obiektów i zespołów zabytkowych o wybitnych wartościach Kulturowych	str.14
4.2. Charakterystyka rejonu szczególnej koncentracji obiektów zabytkowych i zespołów zabytkowych we wschodniej części Kotliny Jeleniogórskiej i jego walorów	str.15
5. Wskazanie proponowanych form obszarowej ochrony zabytków w rejonie ich szczególnej koncentracji w Kotlinie Jeleniogórskiej	
5.1. Analiza dotychczasowych form ochrony zabytków we wschodniej części Kotliny Jeleniogórskiej	str.16
5.2. Analiza możliwości wzmocnienia obszarowych form ochrony zabytków w ww. rejonie	str.18
6. Uzasadnienie dla sformułowania w projekcie audytu krajobrazowego województwa dolnośląskiego rekomendacji dla objęcia proponowaną formą ochrony krajobrazu kulturowego obszaru położonego we wschodniej części Kotlinie Jeleniogórskiej	str.20
7. Literatura	str.21

CZĘŚĆ GRAFICZNA

Rys. 1. Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego Kotliny Jeleniogórskiej, skala 1:50 000

Rys. 2. Rejon szczególnej koncentracji obiektów i zespołów zabytkowych i zasady jego ochrony, skala 1:2000

1. Wprowadzenie – cele opracowania

Głównym celem niniejszej ekspertyzy jest wskazanie terenów o szczególnej koncentracji walorów krajobrazu kulturowego w obrębie Kotliny Jeleniogórskiej oraz określenie form ich ochrony. Zakres opracowania obejmuje następujące elementy:

- 1) charakterystykę krajobrazu kulturowego Kotliny Jeleniogórskiej, w tym identyfikację i ocenę jego walorów kulturowych, przyrodniczych i krajobrazowych;
- 2) analiza i delimitacja obszarów krajobrazu kulturowego, na których występują zabytkowe zespoły i struktury przestrzenne o wybitnych wartościach kulturowych;
- 3) wskazanie proponowanych form ochrony dla wybranych obszarów krajobrazu kulturowego wraz z uzasadnieniem;
- 4) uzasadnienie dla sformułowania rekomendacji w zakresie objęcia proponowaną formą ochrony obszaru krajobrazu kulturowego w projekcie audytu krajobrazowego województwa dolnośląskiego.

Powyższe analizy zostały przeprowadzone w granicach powiatu karkonoskiego oraz miasta Jeleniej Góry, w obrębie których znajduje się Kotlina Jeleniogórska, będąca jednostką fizjograficznego podziału kraju, otoczoną następującymi pasmami górskimi: Karkonoszami od południa, Górami Kaczawskimi od północy, Górami Izerskimi od zachodu oraz Rudawami Janowickimi od wschodu. Obiekty będące przedmiotem ww. analiz koncentrują się przede wszystkim w obszarze Kotliny, w części są także zlokalizowane na terenach wspomnianych pasm górskich.

Opracowanie zostało sporządzone na podstawie umowy nr. 47/2023 z dn.15.12.2023, zawartej pomiędzy Instytutem Rozwoju Terytorialnego z Wrocławia a Fundacją Karkonoską z Jeleniej Góry.

2. Metodyka pracy

Dla opracowania ekspertyzy przyjęta została indywidualna metodyka z uwagi na specyfikę jej przedmiotu, umowy zakres prac oraz wytyczne z Rozporządzenia Rady Ministrów z 11 stycznia 2019 r. w sprawie sporządzania audytów krajobrazowych¹. Zasadniczym jej celem było wskazanie terenów o szczególnej koncentracji walorów krajobrazu kulturowego w obrębie Kotliny Jeleniogórskiej oraz określenie form ich ochrony, poprzedzonym szeregiem analiz obejmujących:

- 1) sporządzenie syntetycznej charakterystyki krajobrazu kulturowego Kotliny Jeleniogórskiej z identyfikacją i oceną jej walorów kulturowych na tle walorów przyrodniczych i krajobrazowych;
- 2) wskazanie wyróżniających się obiektów i zespołów obiektów zabytkowych wraz z opracowaniem podstawowej mapy krajobrazu kulturowego Kotliny;
- 3) wypracowanie kryteriów oraz sposobów wskazania skupisk oraz rejonów (rejonu) szczególnej koncentracji ww. obiektów;
- 4) przeanalizowanie istniejących form ochrony zabytków w obszarze opracowania;
- 5) przeanalizowanie istniejących form ochrony przyrody i krajobrazu w obszarze j.w.

¹ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 11 stycznia 2019 r. w sprawie sporządzania audytów krajobrazowych

- 6) delimitacja obszarów krajobrazu kulturowego ze skupiskami zabytkowych zespołów i struktur przestrzennych o wybitnych wartościach kulturowych
- 7) wybór rejonów (rejonu) o cechach szczególnie reprezentatywnych dla krajobrazu kulturowego Kotliny Jeleniogórskiej, z delimitacją ich (jego) granic, wskazaniem form obszarowej ochrony oraz opracowaniem mapy przeglądowej;
- 6) uzasadnienie dla sformułowania rekomendacji w zakresie objęcia proponowaną formą ochrony ww. rejonów (rejonu) w projekcie audytu krajobrazowego województwa dolnośląskiego.

W wyniku przeprowadzenia ww. prac analitycznych opracowano:

- 1) część tekstową ze szczególnym podkreśleniem argumentacji na rzecz wyboru rejonów (rejonu) o cechach szczególnie reprezentatywnych dla krajobrazu kulturowego Kotliny Jeleniogórskiej, delimitacji jego granic oraz sformułowaniu rekomendacji w zakresie objęcia proponowaną formą ochrony ww. obszarów (obszaru) w projekcie audytu krajobrazowego województwa dolnośląskiego;
- 2) część graficzną, w skład której wchodzi:
 - 2.1) rysunek w skali 1:50 000, obejmujący m. in. takie elementy krajobrazu kulturowego Kotliny Jeleniogórskiej, jak:
 - granice krajobrazów i obszarów priorytetowych (wg projektu audytu krajobrazowego województwa dolnośląskiego);
 - skupiska i rejony koncentracji obiektów i zespołów zabytkowych o wybitnych wartościach kulturowych;
 - zabytkowe zespoły staromiejskie;
 - ważniejsze zespoły pałacowo-parkowe, pałacowo-folwarczne i inne obiekty rezydencjonalne;
 - obiekty wpisane na listę Pomników Historii i postulowane do wpisania na tę listę;
 - zamki;
 - zabytkowe, mało przekształcone układy ruralistyczne;
 - ważniejsze zespoły sakralne;
 - zabytkowe zespoły zabudowy uzdrowskiej i sanatoryjnej oraz turystyczno-wypoczynkowej;
 - zabytkowe kompleksy stawowe;
 - wybrane, zabytkowe obiekty hydrotechniczne;
 - wybrane, zabytkowe obiekty komunikacyjne;
 - 2.2) rysunek w skali 1:2 000, obejmujący m. in. takie elementy krajobrazu kulturowego rejonów (rejonu) koncentracji obiektów i zespołów zabytkowych o wybitnych, reprezentatywnych dla krajobrazu kulturowego Kotliny Jeleniogórskiej wartościach kulturowych, jak:
 - granice zabytkowych zespołów pałacowo-parkowych, objętych wpisaniem na listę Pomników Historii w obszarze ich koncentracji i wpisanych do rejestru zabytków;
 - tereny otwarte z zachowanymi, szczególnymi walorami krajobrazowymi, bezpośrednio powiązane z ww. koncentracją;
 - linie widokowe z wybranych miejsc na Śnieżkę – główną dominantę przyrodniczo-krajobrazową obszaru;
 - tereny istniejącego osadnictwa i ich planowanego rozwoju wg ustaleń obowiązujących planów miejscowych;
 - postulowane granice terenów o wybitnych wartościach kulturowych i krajobrazowych, wskazanych do szczególnej, obszarowej ochrony krajobrazu kulturowego.
- 3) zapis elektroniczny plików tekstowych w formacie docx (MS Word) lub kompatybilnym z docx, plików graficznych, rastrowe w formacie geotiff, tiff, jpg, pdf lub geopdf oraz warstw wektorowych map cyfrowych w formacie shp, gdb, a map w formacie qgz oraz .pdf; formaty kompresji: zip.

3. Charakterystyka krajobrazu kulturowego Kotliny Jeleniogórskiej – identyfikacja i ocena jego stanu oraz walorów kulturowych, przyrodniczych i krajobrazowych

3.1. Podstawowe komponenty krajobrazu Kotliny, zarys jej historii i nawarstwiania się wpływów kulturowych

Obszar opracowania wyróżnia się pod względem zróżnicowania rzeźby i pokrycia terenu, co znacznie zdeterminowało zarówno struktury krajobrazowe jak i formy zagospodarowania, łączące składniki przyrodnicze i kulturowe. Jego współczesna fizjonomia wiąże się z wielowiekowym procesem rozwoju systemu osadniczego, jaki miał miejsce przede wszystkim na dnie Kotliny oraz w dolinach rzek i potoków, spływających ze zboczy otaczających ją pasm górskich.

Podstawowymi komponentami krajobrazu Kotliny i jej najbliższego otoczenia są tereny leśne, stanowiące część wielkiego, położonego na pograniczu polsko-czeskim kompleksu lasów karkonosko-izerskich, tereny rolne oraz tereny zainwestowane. Udział lasów w obszarze Jeleniej Góry sięga ok. 34,5 %, zaś w obszarze powiatu karkonoskiego ok. 51 %, natomiast tereny rolne zajmują blisko 40 % obszaru Jeleniej Góry i tyleż samo powierzchni powiatu.

Szczególnym wyróżnikiem obszarów zurbanizowanych Kotliny są zabytkowe układy urbanistyczne, ruralistyczne, rezydencjonalne, sakralne, uzdrowiskowe i turystyczno-wypoczynkowe. Wśród nich znajduje się wiele obiektów o wysokiej wartości artystycznej, które stanowią reprezentatywne przykłady dla kolejnych stylów architektonicznych, jakie zaistniały w omawianym obszarze: od gotyku po renesans, barok, romantyzm, klasycyzm, secesję i modernizm. Na rozwiązania architektoniczne i funkcjonalne znaczący wpływ miały tu wielkie centra kulturowe, takie jak Praga, Wiedeń czy Berlin, jak również zmiany przynależności państwowej i wnoszone wraz z nimi nowe idee i sposoby kształtowania otoczenia.

Stymulatorem przemian były długotrwałe czasy pokoju i prosperity, cechujące historię tych ziem. Każda z tych przemian pozostawiała za sobą świadectwa w krajobrazie Kotliny, w części tylko zachowanych do dnia dzisiejszego. Ich nikłe ślady pochodzą z wczesnego średniowiecza, kiedy od 985 r. Kotlina Jeleniogórska wraz ze Śląskiem wchodziła w skład ówczesnego Państwa Polskiego. Z czasów późniejszych zachowało się już znacznie więcej pamiątek. W zasadzie za panowania Piastów świdnicko-jaworskich do 1392 r. został ukształtowany zrąb sieci osadniczej całego obszaru. Następcami Piastów byli panujący do 1527 r. królowie czescy, których rządy skończyły się wraz ze śmiercią króla Ludwika, ostatniego z Jagiellonów na tronie czeskim. Terytoria dzisiejszej Kotliny, jako część Śląska, przeszły w ręce Habsburgów i pod ich władaniem pozostawały do 1742 r. Po I wojnie śląskiej weszły w skład Prus, by w 1871 roku stać się częścią zjednoczonych Niemiec i Cesarstwa Niemieckiego, a następnie po I wojnie światowej, Republiki Weimarskiej i w końcu III Rzeszy.

Początków osadnictwa pod Karkonoszami upatrywać można we wczesnym średniowieczu, w rozwoju którego znaczący udział miał m.in. ród Schaffgotschów, do którego należały duże majątki ziemskie w Kotlinie Jeleniogórskiej, Karkonoszach i Górach Izerskich. Rozwój ten mocno spowolnił w czasach wojny trzydziestoletniej toczące się działania zbrojne i grabieże. Przez następne dziesięciolecia powoli odbudowywana była pozycja nie tylko coraz silniejszej pod względem gospodarczym Jeleniej Góry (m.in. dzięki produkcji i handlowi tkaninami lnianymi), ale też Kowar i Szklarskiej Poręby, będących ważniejszymi ośrodkami górnictwa i hutnictwa w regionie.

Kolejne kryzysowe lata przyszły wraz z wojnami śląskimi, których zakończenie zapoczątkowało nowy okres w historii tutejszego osadnictwa, wraz z umocnieniem się rządów Prus. Jego wyrazem był dalszy rozwój Jeleniej Góry i pobliskich Cieplic jako znanego kurortu. Towarzyszyła temu przebudowa istniejących i wznoszenie nowych zespołów rezydencjonalnych, obiektów przemysłowych oraz dynamiczny rozwój infrastruktury turystycznej. Okres ten miał ogromny wpływ na krajobraz i charakter zagospodarowania Kotliny, którego znaki są widoczne do dzisiaj.

Kolejne majątki ziemskie przekształcano w okazałe kompleksy pałacowo-parkowe, powiązane widokowo z pasmem Karkonoszy i ich główną dominantą Śnieżką. Swoje rezydencje zbudowali tu członkowie najznamienitszych rodów europejskich, takich jak Habsburgowie, Hohenzollernowie, Schagotschowie, a kształt owym założeniom nadawali wybitni architekci i projektanci ogrodów. Posiadłościom towarzyszyły rozległe parki krajobrazowe, zorientowane na walory przyrodniczo-krajobrazowe otoczenia w duchu idei romantyzmu.

W drugiej połowie XIX w. nastąpił wzmożony rozwój ruchu turystycznego w Karkonoszach, dla którego Jelenia Góra stanowiła naturalną bazę wypadową, a szereg miejscowości podgórskich zyskało nowe, silne impulsy rozwojowe. Do ich rozkwitu przyczyniło się doprowadzenie w 1866 r. kolei od strony Zgorzelca, zaś rok później powstało połączenie z Wrocławiem. Na krótko te pozytywne przemiany przerwała I wojna światowa. Zasadnicze zmiany polityczne i społeczno-gospodarcze przyniósł upadek III Rzeszy i przejście nienaruszonych niemalże przez wojnę terenów przez Polskę.

Charakter urbanistyczno-architektoniczny przyłączonych do Polski terenów Kotliny cechowało szczególne nagromadzenie zabytkowych zespołów zabudowy mieszkaniowej, mieszkalno-usługowej, w większości powstałych w XIX w., na przełomie XIX i XX w. oraz w okresie międzywojennym. Równie bogaty zasób tworzyły obiekty z okresu renesansu, baroku i klasycyzmu, a ich specjalną grupę tworzyły zabytkowe budynki użyteczności publicznej, w tym okazałe kościoły, ratusze, teatry, domy handlowe, banki oraz gmachy szkolne.

3.2. Zabytkowe układy urbanistyczne

W obszarze Kotliny i na przedpolu Karkonoszy wykształciły się trzy zabytkowe, miejskie układy urbanistyczne o zróżnicowanym rodowodzie i strukturze przestrzennej, tj. Jelenia Góra, Cieplice i Kowary oraz dwa zabytkowe układy zabudowy turystyczno-wypoczynkowej Karpacza i Szklarskiej Poręby. Szczególne wartości reprezentuje Jelenia Góra z uwagi na w pełni zachowany, regularny układ urbanistyczny o średniowiecznym rodowodzie, rynek z ratuszem i podcieniami na całym jego obwodzie, szereg cennych obiektów architektury sakralnej i użyteczności publicznej, a także fragmentów średniowiecznych murów. Cieplice stanowią historycznie ukształtowany, w pełni zachowany zespół uzdrowiska z dawną rezydencją Schaffgotschów, dwoma kościołami, placem i Parkiem Zdrojowym, jednym z najcenniejszych na Dolnym Śląsku.

Wyjątkowy charakter górniczej osady Kowary wynika z linearnego układu zabudowy w bezpośrednim sąsiedztwie przepływającego obok potoku, z dominantami w postaci ratusza i kościoła. Oba podkarkonoskie kurorty – Karpacz i Szklarska Poręba, o specyficznym, swobodnym układzie historycznie ukształtowanej zabudowy, uległy w ostatnich latach znacznym przekształceniom, skutkującym niekorzystnymi zmianami w ich krajobrazie, naznaczonym przeskalowanymi, zuniformizowanymi obiektami hotelowymi i apartamentowymi.

3.3. Zabytkowe układy ruralistyczne

Obszar opracowania obejmuje 42 wsie, położone w obrębie 5 gmin (Janowice Wielkie, Jeżów Sudecki, Mysłakowice, Podgórzyn i Stara Kamienica). Tworzą one dobrze zachowane, historycznie wykształcone układy przestrzenne wsi łańcuchowych, rzadziej ulicówek czy wielodrożnic, niekiedy ze średniowiecznym rododem. Zabudowa większości omawianych układów powstała w XIX w. a czasem i wcześniej, jednakże uległa ona znacznej zdekapitalizacji.

W krajobrazie terenów wiejskich wyróżniają się lokalne dominanty, najczęściej w postaci dwóch świątyń – katolickiej i ewangelickiej, którym towarzyszą dwory i pałace. O ile układy przestrzenne wsi obrzeży Kotliny zachowały się w generalnie dobrym stanie, to odmienny los spotkał wioski w bezpośrednim otoczeniu Jeleniej Góry. Znacznemu przekształceniu uległy Wojcieszycze, Siedlęcin, Jeżów Sudecki, Dziwiszów, Komarno, Radomierz, Łomnica, Mysłakowice i Staniszków, co wiąże się z procesami postępującej urbanizacji.

3.4. Zabytkowe zespoły pałacowo-parkowe

Nagromadzenie zespołów pałacowo-parkowych wyróżnia omawiane tereny nie tylko na tle regionu sudeckiego, ale też i w skali kraju. Ogólna ich liczba w Kotlinie sięga 30 obiektów². W tym gronie szczególne wartości pod względem historycznym i artystycznym reprezentuje kompleks 7 rezydencji, położonych w Bukowcu, Mysłakowicach, Łomnicy, Wojanowie, Bobrowie i Karpnikach. Komponowane układy przestrzenne tworzą także m. in. rezydencje w Jeleniej Górze (w tym w Cieplicach i Sobieszowie), a także w Czernicy, Dziwiszowie, Janowicach Wielkich, Komarnie, Kowarach, Miłkowie, Staniszkowie i Pakoszowie.

Większość z wymienionych obiektów poddano renowacji zgodnie ze sztuką budowlaną i pełnią one szereg funkcji, od obiektów hotelowych po Centrum Muzealno-Edukacyjne KPN w Sobieszowie, czy siedzibę Związku Gmin Karkonoskich w Bukowcu. Nieliczne rezydencje pozostają jednak w złym stanie technicznym, a wśród nich wymienić należy pałac w Barcinku, Dziwiszowie, Dąbrowicy, Wojanowie-Bobrowie oraz dawne folwarki w Bukowcu, Karpnikach i Mysłakowicach. Wśród omawianej grupy zabytków specjalne miejsce zajmują ruiny zamków Chojnik, Bolczów oraz w Starej Kamienicy, a także wieża księżęca w Siedlęcinie.

3.5. Zabytkowe zespoły sakralne

Na terenie obu powiatów znajduje się 56 zabytkowych kościołów oraz 11 kaplic i mauzoleów³, w tym w samej Jeleniej Górze jest 10 kościołów. Wśród nich szczególne walory architektoniczne i artystyczne prezentuje gotycka Bazylika Mniejsza pw. św. św. Erazma i Pankracego, klasycystyczny kościół pw. Podwyższenia Krzyża Świętego (dawny Kościół Łaski) w Jeleniej Górze oraz świątynia pw. św. Jana Chrzciciela Zbawiciela i kościół ewangelicko-augsburski w dzielnicy uzdrowskiej – Cieplicach. Tworzą one charakterystyczne dominanty w sylwetach miejscowości.

Wyróżniające walory lokalizacyjne oraz architektoniczne posiadają też inne świątynie, m. in. kościół pw. Ścięcia św. Jana Chrzciciela w Starej Kamienicy, kościół p.w. św. Wawrzyńca w Dziwiszowie, kościół pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Mysłakowicach, kościół pw. NMP w Kowarach, kościół p.w. św. Jadwigi Śląskiej oraz pozostający w ruinie kościół ewangelicki w Miłkowie, świątynia Wang

² Na ogólną liczbę omawianych zespołów składają się 21 pałace, 5 dworów oraz 4 inne założenia rezydencjonalne (wg wykazu zabytków dla Miasta Jelenia Góra i Powiatu Karkonoskiego, DWKZ, Wrocław 2022)

³ Ibidem.

w Karpaczu, kościół pw. św. Marcina i Matki Boskiej Ostrobramskiej w Sosnowce oraz szereg tu niewymienionych.

Wśród zabytkowych obiektów sakralnych wspomnieć należy o szczególnie wartościowym zespole kaplic grobowych, zlokalizowanym obok kościoła pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Jeleniej Górze. W krajobrazie cieplickim wyróżnia się dawny klasztor pocysterski, nie pełniący funkcji sakralnej od 1810 r.

3.6. Zabytkowe zespoły uzdrowiskowe oraz turystyczno-wypoczynkowe

W ramach ponad dwustuletniej sukcesywnej rozbudowy bazy pobytovej i leczniczej oraz towarzyszących im obiektów usługowych wykształcił się na terenie Cieplic duży kompleks zabudowy uzdrowiskowej o wysokich walorach zabytkowych zarówno samego układu przestrzennego, jak i wchodzących w jego skład obiektów. Wymienić wśród nich należy domy zdrojowe (w tym tzw. Długi Dom, pochodzący z końca XVII w.), pawilony zdrojowe, teatr i park zdrojowy oraz szereg pensjonatów. Duży zespół zabudowy sanatoryjnej powstał także w Kowarach oraz w Janowicach Wielkich.

Specjalną grupę obiektów zabytkowych stanowi bardzo wartościowa pod względem architektonicznym zabudowa hotelowa i pensjonatowa, zlokalizowana w podkarkonoskim paśmie miejscowości turystyczno-wypoczynkowych. Jej powstanie datowane jest głównie na II poł. XIX i I poł. XX w. Szczególna koncentracja zabudowy pensjonatowej ma miejsce w Szklarskiej Porębie oraz w Karpaczu, w mniejszym nieco stopniu także w Michałowicach, Jagniątkowie, Zachełmiu, Przesiece i Górnej Sosnowce.

W skład omawianej grupy zabytków wchodzi też sieć schronisk górskich, na tle których wyróżnia się schronisko Szwajcarka, wybudowane w Rudawach Janowickich w 1823 i będące najstarszym budynkiem tego typu w Polsce, Samotnia, zbudowana kilkadziesiąt lat później nad Małym Stawem w Karkonoszach oraz Obserwatorium Meteorologiczne na Śnieżce, niedawno wpisane do rejestru zabytków. Obiektom tym towarzyszy sieć zabytkowych wież widokowych, rozlokowana w wielu miejscach Kotliny, w wielu przypadkach odrestaurowanych i wyeksponowanych w otoczeniu.

3.7. Zabytki techniki

Liczne

budowle przemysłowe i inżynierskie – świadectwa ważnych okresów rozwojowych nowożytnej cywilizacji, która przyczyniła się w XIX i XX w. do intensywnego uprzemysłowienia tych terenów, również należy uznać za szczególnie wartościowe obiekty zabytkowe. Wśród nich wymienić należy m.in. Hutę Szkła Julia w Szklarskiej Porębie, przędzalnię w Mysłakowicach (niestety oba te obiekty z poł. XIX w. pozostają w stanie głębokiej ruiny), a także papiernię w Dąbrowicy. Wśród zabytkowych obiektów kolejowych wymienić należy dworce w Jeleniej Górze, Cieplicach, Piechowicach, Szklarskiej Porębie Górnej, a także w Rybnicy i Wojanowie, a ponadto wiadukty w Janowicach Wielkich i Kowarach oraz tunele w Szklarskiej Porębie, Kowarach i Trzcińsku.

3.8. Zabytki archeologiczne

Na omawianym obszarze udokumentowano ok. 700 stanowisk archeologicznych (w tym w Jeleniej Górze ok. 200). Zachowały się tu obok pozostałości dawnego, wczesnośredniowiecznego osadnictwa (dwa niewielkie grodziska w Grabarowie, we wschodniej części Jeleniej Góry), ślady powierzchniowej eksploatacji złota w górnej części doliny Małej Kamiennej nad Górzyńcem i w Przesiece, pozostałości

dawnej eksploatacji piasków szklarskich i hutnictwa szkła w Szklarskiej Porębie i Piechowicach oraz górnictwa i hutnictwa miedzi i żelaza w Kowarach i Miedziance.

Działalność ta pozostawiła trwałe ślady w lokalnej przestrzeni, współtworząc historyczny krajobraz kulturowy, budowany od XIII w. i ulegający przemianom przez następne stulecia. Miała ona też wpływ na kształtowanie się pierwszych form osadnictwa pod Karkonoszami – typowo górniczych czy związanych z hutnictwem, czego przykładem była lokalizacja Kowar, czy opuszczonej w I. 60 ubiegłego wieku Miedzianki. Osobnymi świadectwami dawnego osadnictwa są ślady podziałów łąkowych – mury graniczne ułożone z kamieni, stanowiące unikatowe wyróżniki dawnego krajobrazu tych miejscowości, do dziś zachowane m.in. w gm. Stara Kamienica⁴.

Lokalizacje omówionych powyżej obiektów zabytkowych wskazano na Rys. 1. Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego Kotliny Jeleniogórskiej w skali 1:50 000, będącego załącznikiem do niniejszego opracowania.

3.9. System ochrony krajobrazu kulturowego i zabytków

Podstawowymi formami ochrony zabytków są: *wpis do rejestru zabytków, wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa, uznanie za pomnik historii, utworzenie parku kulturowego oraz ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy (...)*⁵.

W omawianym obszarze występują wszystkie ustawowe formy ochrony zabytków za wyjątkiem wpisu na Listę Skarbów Dziedzictwa. W rejestrze zabytków znajduje się 580 obiektów (w tym 252 na terenie Jeleniej Góry, 84 w Kowarach oraz 73 w gminie Mysłakowice⁶. Od 1956 r. w rejestrze figuruje również układ urbanistyczny całych Kowar, natomiast w 1980 r. do listy tej dołączył Karpacz (w wydzielonej strefie obejmującej teren zainwestowany) i Szklarska Poręba w granicach administracyjnych. Objęcie ochroną rejestrową całych miast stanowi wyjątek w skali całego Dolnego Śląska. Poza wpisami do rejestru w szerokim zakresie wprowadzano także *ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego* albo w decyzjach lokalizacyjnych.

Według danych Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków we Wrocławiu ujęto w wykazie, nie licząc zabytków rejestrowych, 7781 obiektów⁷ (z czego 2560 na terenie Jeleniej Góry), których zbiór stanowi podstawę dla sporządzania gminnych ewidencji zabytków. Formalnie przyjętymi ewidencjami, w postaci zarządzenia prezydenta, burmistrza lub wójta dysponuje jednakże obecnie tylko jedynie pięć gmin spośród, dziesięciu wchodzących w skład ww. obszaru, tj. Jelenia Góra, Jeżów Sudecki, Karpacz, Kowary i Szklarska Poręba⁸. Opracowaniami wdrożeniowymi dla wykonywania zadań z zakresu ochrony

⁴ Piekalski J., *Rozwój krajobrazu kulturowego zachodnich Sudetów od średniowiecza do połowy XX w.(w) Historyczny krajobraz kulturowy zachodnich Sudetów*, Instytut Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2020

⁵ Art. 7 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

⁶ Korzeń J., Brodzka M., *Zabytki w regionie karkonoskim i ich ochrona*, Karkonosze nr.3/2023, Jelenia Góra 2023

⁷ Opus cit. poz. 2.

⁸ Zarządzenie nr 1/2016 Wójta Gminy Jeżów Sudecki z dnia 12 stycznia.2016 r. w sprawie przyjęcia Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Jeżów Sudecki, Zarządzenie nr 0050.118.2018 Burmistrza Karpacza z dnia 4 lipca 2018 r. w sprawie przyjęcia Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Karpacz, Zarządzenie nr 50/2015 Burmistrza Miasta Kowary z dnia 28 kwietnia 2015 r. w sprawie przyjęcia Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Kowary, Zarządzenie nr 0050.776.2017 Burmistrza Szklarskiej Poręby z dnia 1 września 2017 r. w sprawie przyjęcia Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Szklarska Poręba oraz Zarządzenie nr 0050.1261.2022.VIII Rady Miasta Jelenia Góra z dnia 31 stycznia 2022 r. w sprawie przyjęcia Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Jeleniej Góry; brakuje odpowiedniego zarządzenia dla projektów gminnych ewidencji zabytków, opracowanych dla gmin Janowice Wielkie, Piechowice, Podgórzyn i Stara Kamienica.

zabytków na poziomie lokalnym i powiatowym są *Programy opieki nad zabytkami*, którymi dysponuje powiat karkonoski⁹ oraz 2 gminy w jego składzie (Jeżów Sudecki i Kowary)¹⁰.

Bardzo ważnym elementem systemu ochrony krajobrazu kulturowego w obrębie Kotliny jest zbiorowy wpis na listę Pomników Historii¹¹ jedenastu zespołów pałacowo-parkowych, położonych w Kotlinie Jeleniogórskiej. W skład tej grupy weszły dwa obiekty z Jeleniej Góry, kolejne dwa z Karpnik oraz po jednym z Kowar, Bukowca, Łomnicy, Mysłakowic, Wojanowa, Wojanowa-Bobrow oraz Stanisława Górnego.

3.10. System ochrony przyrody i krajobrazu

Pomimo silnej antropopresji, wynikającej z rozbudowy sieci osadniczej oraz rozwoju gospodarki, w granicach analizowanego obszaru zachowały się unikatowe osobliwości przyrodniczo-krajobrazowe, wyróżniające go nie tylko w skali Dolnego Śląska, ale i całego kraju. Zjawiska te skoncentrowane są przede wszystkim w Karkonoszach, a także w Kotlinie Jeleniogórskiej, Górach Kaczawskich i Rudawach Janowickich. Dla systemowej ochrony walorów środowiska przyrodniczego i krajobrazu kulturowego wraz z zabytkowym dziedzictwem, utworzony został wielkoobszarowy system ochrony przyrody i krajobrazu, współtworzony przez:

- Karkonoski Park Narodowy z otuliną;
- Rudawski Park Krajobrazowy i Park Krajobrazowy Doliny Bobru z otulinami;
- rezerwat „Krokusy w Górzycu” i szereg pomników przyrody;
- 12 obszarów *Natura 2000*¹².

Budowę tego systemu rozpoczęto w 1959 r. od utworzenia Karkonoskiego Parku Narodowego (w 1963 r. powstał jego odpowiednik po stronie czeskiej), a w znaczący sposób wzmocniło go utworzenie w 1989 r. Rudawskiego Parku Krajobrazowego oraz Parku Krajobrazowego Doliny Bobru. W 1993 r. obu parkom narodowym został nadany status Bilateralnego Rezerwatu Biosfery Karkonosze/Krkonoše. Nowymi formami ochrony przyrody stały się także obszary *Natura 2000*. Wśród propozycji rozbudowy omawianego systemu wskazać należy kwestię powiększenia obszaru Karkonoskiego Parku Narodowego o tereny jego otuliny, ujętą m. in. w *planie zagospodarowania przestrzennego województwa dolnośląskiego*¹³ oraz postulaty dotyczące utworzenia Izerskiego Parku Krajobrazowego¹⁴.

⁹ Uchwała nr LXII/425/2023 Rady Powiatu Karkonoskiego z dnia 27 września 2023 r. w sprawie przyjęcia Programu opieki nad zabytkami dla Powiatu Karkonoskiego na lata 2023-2026

¹⁰ Uchwała nr XXVI/179/2021 Rady Gminy Jeżów Sudecki z dnia 29 września 2021 r. w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki Nad Zabytkami Gminy Jeżów Sudecki na lata 2021-2024, Uchwała nr XLV/280/21 Rady Miejskiej w Kowarach z dnia 28 października 2021 r. w sprawie przyjęcia Programu opieki nad zabytkami dla Gminy Miejskiej Kowary na lata 2022-2025; Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Miejskiej Piechowice na lata 2016-2019 stracił swą ważność.

¹¹ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 20 września 2011 r. w sprawie uznania za pomnik historii „Pałace i parki krajobrazowe Kotliny Jeleniogórskiej”

¹² Wśród ww. obszarów wymienić należy Specjalne Obszary Ochrony Siedlisk, w tym: Karkonosze PLH 020006 (w całości położony na terenie obszaru opracowania), Rudawy Janowickie PLH020011 (położony częściowo we wschodniej części obszaru), Łąki Gór i Pogórza Izerskiego PLH020102 (położony częściowo w zachodniej części obszaru), Góry i Pogórze Kaczawskie PLH020037 (położony częściowo w północnej części obszaru) oraz Ostoja nad Bobrem PLH020054 (położony w niewielkich fragmentach w północnej części obszaru oraz takie mniejsze Obszary, jak: Trzczańskie Mokradła PLH020105, Stawy Karpnickie PLH02007, Stawy Sobieszowskie PLH020044 i Źródła Pijawnika PLH020076; ww. Obszarom towarzyszą także Obszary Specjalnej Ochrony Ptaków, tj. Karkonosze PLB 020007 oraz Góry Izerskie PLB020009

¹³ Uchwała nr XIX/482/20 Sejmiku Województwa Dolnośląskiego z dnia 16 czerwca 2020 r. w sprawie uchwalenia Planu zagospodarowania przestrzennego województwa dolnośląskiego.

¹⁴ Korzeń J. i inn., *Wstępne założenia dla utworzenia Izerskiego Parku Krajobrazowego*, Fundacja Karkonoska, Jelenia Góra 2019

3.11. Syntetyczna ocena walorów kulturowych, przyrodniczych i krajobrazowych Kotliny Jeleniogórskiej

Na wyróżniające się na tle regionu i kraju walory kulturowe Kotliny Jeleniogórskiej składają się następujące elementy zachowanego dziedzictwa i krajobrazu kulturowego:

- 1) ukształtowana jeszcze w średniowieczu i fragmentarycznie w epoce nowożytnej podstawowa sieć osadnicza z lokalnie ukształtowanym krajobrazem kulturowym, w skład której wchodzi pięć zróżnicowanych co do zastosowanych rozwiązań przestrzennych układów urbanistycznych miast, wpisanych do rejestru zabytków (z uwzględnieniem struktur Starego Miasta w Jeleniej Górze, uzdrowiska w Cieplicach, dawnego miasta górniczego w Kowarach oraz dawnych kurortów – Szklarskiej Poręby i Karpacza), a także 48 zabytkowych układów ruralistycznych wsi (przekształconych jedynie w otoczeniu ww. głównego ośrodka miejskiego w wyniku przebiegających tu wzmoczonych procesów suburbanizacyjnych);
- 2) zespół 30 zabytkowych zespołów pałacowo-parkowych w otoczeniu terenów otwartych, z dwoma zamkami i jedenastoma obiektami wpisanymi na listę Pomników Historii, z ich szczególną koncentracją we wschodniej części Kotliny, o bezprecedensowym charakterze w skali ponadregionalnej, wskazującym na świadectwo wysokiej klasy budownictwa rezydencjonalnego w XVII i XIX w. na Dolnym Śląsku;
- 3) zespół kilkudziesięciu obiektów sakralnych, reprezentatywnych dla późnego średniowiecza i następujących po nim, nowożytnych okresów stylistycznych w kształtowaniu architektury;
- 4) zespołu zabytków techniki i dawnego przemysłu (z obiektami zabudowy hydrotechnicznej w zlewni Bobru i w dolinie tej rzeki, z obiektami kolejowymi oraz z infrastrukturą związaną z hutnictwem szkła i włókiennictwem).

Wyróżniające się na tle regionu i kraju walory przyrodniczo-krajobrazowych Kotliny Jeleniogórskiej są chronione w ramach:

- 1) Karkonoskiego Parku Narodowego, obejmującego najcenniejsze krajobrazy i ekosystemy wysokogórskie, górskie i podgórskie w obrębie Karkonoszy – najwyższego pasma Sudetów (integralnie powiązane z terenami KRNAP – czeskiego odpowiednika KPN);
- 2) Rudawskiego Parku Krajobrazowego i Parku Krajobrazowego Doliny Bobru, obejmujących najcenniejsze krajobrazy i ekosystemy średnich gór oraz fragmentu doliny rzeki Bóbr, a także historycznie ukształtowane zespoły ruralistyczne, położone w ich obrębie.

Wskazane wyżej podstawowe, wyróżniające się elementy walorów kulturowych, przyrodniczych i krajobrazowych Kotliny Jeleniogórskiej stanowią podstawowe wyróżniki, identyfikujące ten obszar w przestrzeni Dolnego Śląska i Polski Zachodniej jako jeden z najbardziej wartościowych kompleksów zabytkowych. O tej bardzo wysokiej pozycji decyduje szczególna koncentracja obiektów zabytkowych, jaka charakteryzuje obszar Kotliny (jeśli pominie się oczywiście takie „zagłębienia zabytkowe” jak Warszawa, Wrocław czy Kraków). O ile obszar opracowania zajmuje tylko ok. 4% powierzchni całego województwa dolnośląskiego (tj. 786 km² z 19 947 km² ogółem), to w odniesieniu do całkowitej liczby zabytków wpisanych do rejestru i ewidencji zabytków w województwie, zabytki Kotliny stanowią aż 7 % ogółu, czyli 7 781 obiektów z 109 130 zabytków w województwie). Wniosek z powyższego zestawienia wskazuje na 1,6 razy większą koncentrację zabytków w Kotlinie Jeleniogórskiej w odniesieniu do całego regionu.

Na szczególne wartości kulturowe, przyrodnicze i krajobrazowe omawianych terenów wskazuje ujęcie wśród ok. 200 krajobrazów typowanych do Czerwonej Księgi Krajobrazów Polski¹⁵ obiektów takich, jak:

¹⁵ Myczkowski Z., Marcinek R., Siwek A., *Krajobrazy typowane do Czerwonej Księgi Krajobrazów Polski – opisy i kryteria oceny* (niepubl.), Kraków 2004

- 1) Jelenia Góra – Stare Miasto (z oceną stanu zachowania jako układu przekształconego, silnie zagrożonego, średnio atrakcyjnego pod względem wartości estetycznych oraz rzadko występującego);
- 2) Karkonoski Park Narodowy, w tym Kotły Dużego i Małego Stawu (z oceną stanu zachowania jako układu harmonijnego, silnie zagrożonego, wybitnie atrakcyjnego i unikatowego);
- 3) Rudawski Park Krajobrazowy, w tym Karpniki – zespół osiedleńczy (z oceną stanu zachowania jako układu harmonijnego, mało zagrożonego, atrakcyjnego i rzadko występującego);
- 4) Park Krajobrazowy Doliny Bobru (z oceną stanu zachowania jako układu przekształconego, silnie zagrożonego, średnio atrakcyjnego rzadko występującego).

Stan dziedzictwa kulturowego Kotliny Jeleniogórskiej ulega systematycznej poprawie, czego świadectwem są postępy w rewitalizacji śródmieścia Jeleniej Góry, uzdrowiska Cieplice oraz centrów mniejszych miejscowości, zespołów pałacowo-parkowych oraz licznych obiektów mieszkaniowych i usługowych. Nie wszystkie jednakże, wymagające działań naprawczych obiekty zostały poddane remontowi, przeciwnie, wiele z nich w spektakularny sposób zostały zniszczone, czego szczególnym przykładem jest rozbiórka budynku przędzalni w Mysłakowicach w 2014 r. Realizacja zadań w zakresie ochrony i odnowy wielu zaniedbanych lub zagrożonych destrukcją zabytków wiąże się nie tylko z trudnością pozyskania finansowania na ten cel, ale także w wielu przypadkach z oddaniem ich w ręce nowych użytkowników, którzy mogą zagwarantować rozpoczęcia remontów i adaptacji dla nowych potrzeb.

4. Analiza i delimitacja obszarów krajobrazu kulturowego ze skupiskami zabytkowych zespołów i struktur przestrzennych o wybitnych wartościach kulturowych w Kotlinie Jeleniogórskiej

4.1. Główne skupiska obiektów i zespołów zabytkowych o wybitnych wartościach kulturowych

Obszar Kotliny Jeleniogórskiej cechuje duża koncentracja zabytków w odniesieniu do całego województwa dolnośląskiego, o czym wspomniano już wcześniej. Doprecyzowaniu tego faktu służy przeanalizowanie ich przestrzennego rozmieszczenia celem wskazania szczególnych skupisk obiektów, w szczególności takich, które decydują o charakterze kulturowego krajobrazu Kotliny, a wśród nich zabytkowe zespoły staromiejskie, zabytkowe zespoły zabudowy uzdrowskiej i sanatoryjnej, ważniejsze zespoły pałacowo-parkowe, zamki, ratusze, zespoły sakralne i zabytki techniki. Założono, że w ich układzie zostanie zbadana wzajemna odległość, nie przekraczająca 1000 m. W wyniku przeprowadzonej analizy wskazane zostało 10 następujących skupisk ww. zabytków, obejmujących tereny (opisane w kolejności ich lokalizacji od zachodu na wschód):

1. centrum Sobieszowa – dzielnicy Jeleniej Góry (m.in. z dawną siedzibą zarządu dóbr Schaffgotschów, zamkiem Chojnik i dwoma kościołami);
2. centrum uzdrowskie w Cieplicach – dzielnicy Jeleniej Góry (m.in. z pałacem Schaffgotschów, zabudową uzdrowską i dwoma kościołami);
3. centrum wsi Siedlęcín (m.in. z Wieżą Książęcą i dwoma kościołami);

4. śródmieścia Jeleniej Góry (m.in. z zabytkowym zespołem staromiejskim, zespołem pałacowo-parkowym i czterema kościołami);
5. wsi Staniszków w gm. Podgórzyn (m.in. z trzema zespołami pałacowo-parkowymi i kościołem);
6. fragmentu wsi Mysłakowice i Łomnicy w gm. Mysłakowice (m.in. z zespołem pałacowo-parkowym i dwoma kościołami);
7. wsi Wojanów i Bobrów w gm. Mysłakowice (m.in. z trzema zespołami pałacowo-parkowymi i kościołem);
8. wsi Karpniki w gm. Mysłakowice (m.in. z dwoma zespołami pałacowo-parkowymi, kompleksem stawów i kościołem);
9. wsi Bukowiec w gm. Mysłakowice (m.in. z zespołem pałacowo-parkowym, kompleksem stawów i dwoma kościołami);
10. zachodniej części Kowar (m.in. z zabytkowym zespołem staromiejskim, ratuszem, zespołem sanatoryjnym, dwoma zespołami pałacowo-parkowymi i kościołem).

Cztery skupiska zabytków spośród ww. dziesięciu wyżej wymienionych tworzą wyraźną koncentrację we wschodniej części Kotliny Jeleniogórskiej. Lokalizacje omawianych skupisk obiektów zabytkowych wskazano na Rys. 1. *Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego Kotliny Jeleniogórskiej* opracowanym w skali 1:50 000, będącym załącznikiem do niniejszego opracowania.

4.2. Charakterystyka rejonu szczególnej koncentracji skupisk obiektów i zespołów zabytkowych we wschodniej części Kotliny Jeleniogórskiej i jego walorów

Na charakterystyczną, szczególną koncentrację skupisk wyróżniających się w krajobrazie kulturowym we wschodniej części Kotliny Jeleniogórskiej składają się położone blisko siebie fragmenty wsi Mysłakowice i Łomnica (jako skupisko nr 6, wskazane w podsumowaniu ostatniego podrozdziału), Wojanów i Bobrów (skupisko nr 7), Karpniki (skupisko nr 8) oraz Bukowiec w gm. Mysłakowice (skupisko nr 9). Pomędzy położonymi w tej strefie siedmioma wpisanymi na listę Pomników Historii zespołami pałacowo-parkowymi, rozpościerają się wielkoobszarowe tereny otwarte. Przestrzeń ta obejmuje tereny rolne, leśne oraz siatką dróg i ścieżek łączących poszczególne obiekty, z wyróżniającą się tzw. Droga Królewską, wytyczoną pomiędzy rezydencjami w Mysłakowicach i Karpnikach.

Podobny, wieloprzestrzenny kompleks kulturowo-krajobrazowy, obejmujący zespół kilku rezydencji i powiązane z nimi tereny otwarte nie powstał w żadnym innym miejscu Kotliny – co świadczy o jego wyjątkowości i szczególnych walorach. Fragment kompleksu, odpowiadający ok 2/3 jego powierzchni, wskazany został jako *krajobraz priorytetowy* w projekcie *audytu krajobrazowego województwa dolnośląskiego*¹⁶ – co także stanowi argument potwierdzający wysoką ocenę jego walorów.

Zachowanie tak dużego arealu terenów otwartych, obejmujących blisko 2000 ha pomiędzy nieprzerwanymi ciągami zabudowy wsi Bukowiec, Kostrzyca, Mysłakowice, Łomnica i Wojanów (od strony południowo-zachodniej, zachodniej i północnej) oraz pomiędzy terenami wsi Karpniki i Krogulec (od wschodu) – ma swą istotną genezę. Otóż utrzymanie do dziś historycznie ukształtowanego, rolno-leśnego i wodnego charakteru ich użytkowania, wiąże się z pozostawieniem tych ziem do 1945 r. w obrębie 4 dużych majątków ziemskich, z siedzibami w Mysłakowicach (we władaniu królewskiego rodu Hohenzollernów), Łomnicy (we władaniu rodziny von Küsterów), Karpnikach (we władaniu Hohenzollernów) oraz w Bukowcu (we władaniu rodziny von Redenów)¹⁷. W okresie powojennym ww.

¹⁶ *Audyt krajobrazowy województwa dolnośląskiego* (projekt), Instytut Rozwoju Terytorialnego, Wrocław 2024

¹⁷ Kica E., Kieres-Jakubaszek E., *Próba określenia historycznych granic własności wybranych majątków w województwie jeleniogórskim, (w) Kotlina Jeleniogórska – Powrót romantycznego krajobrazu*, OZK, Warszawa 2000

formy użytkowania pozostały niezmienione, co przyczyniło się do zachowania struktur przestrzennych omawianych terenów i ich krajobrazu.

Jak już podkreślono, wieloprzestrzenny kompleks kulturowo-krajobrazowy, obejmujący 7 zabytkowych zespołów pałacowo-parkowych i innych zabytków wraz z ich bliskim i dalszym otoczeniem, ma cechy wyjątkowości i posiada szczególne walory, wśród których wskazać należy na¹⁸:

- 1) zachowanie pierwotnych kompozycji przestrzenno-krajobrazowych zespołów pałacowo-parkowych, przy sporadycznej przebudowie obiektów rezydencjonalnych i związanej z nimi zabudowy towarzyszącej;
- 2) jednorodność stylowa, architektoniczna i estetyczna oraz czytelność zharmonizowanych ze sobą nawarstwień w ww. obiektach i towarzyszącej zabudowie, wynikająca z wkładu wielu wybitnych architektów oraz architektów krajobrazu;
- 3) wysoki stopień integracji zabudowy rezydencjonalnej i gospodarczej z przylegającymi do nich założeniami parkowymi o wybitnych walorach kompozycyjnych, architektonicznych i artystycznych, ze zróżnicowaną szatą roślinną, bogatym drzewostanem z okazami o rozmiarach pomnikowych oraz z sąsiadującymi z nimi terenami otwartymi;
- 4) wyeksponowanie ww. zespołów w strukturze układów ruralistycznych i ich krajobrazie, przy zachowaniu większości dawnych, niezakłóconych relacji z ich szerszym otoczeniem.

5. Wskazanie proponowanych form obszarowej ochrony zabytków w rejonie ich szczególnej koncentracji w Kotlinie Jeleniogórskiej

5.1. Analiza dotychczasowych form obszarowej ochrony zabytków we wschodniej części Kotliny Jeleniogórskiej

Podstawowym dokumentem, w którym ujęto ustalenia dotyczące obszarowej ochrony zabytków na terenach omówionej w podrozdziale 4.2 szczególnej koncentracji skupisk obiektów i zespołów zabytkowych we wschodniej części Kotliny Jeleniogórskiej jest *studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Mysłakowice*¹⁹. W ramach przyjętych celów bezpośrednich rozwoju przestrzennego już na drugiej pozycji wskazano *ochronę dziedzictwa kulturowego, służącą utrwalaniu tożsamości jednostek osadniczych gminy i utrzymaniu ich, jako głównych elementów struktury przestrzennej*. W nawiązaniu do tak ogólnie zarysowanego celu w szeregu ustaleń *studium*, wskazano zasady ochrony zachowanych obiektów zabytkowych oraz określono system stref ochrony konserwatorskiej jako istotnych elementów obszarowej ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego.

W skład tego systemu weszły, obok strefy „E” *ochrony ekspozycji*, „W” *ściślej ochrony archeologicznej* i „OW” *obserwacji archeologicznej* także następujące strefy:

¹⁸ Walory te określono z wykorzystaniem zestawu *Kryteriów wyboru ustalonych przez Radę Ochrony Zabytków dla uznania zabytku za Pomnik Historii* (<https://www.prezydent.pl/aktualnosci/polityka-historyczna/pomniki-historii/kryteria-wyboru>)

¹⁹ *Uchwała nr 91/XIV/07 Rady Gminy Mysłakowice z dnia 15 grudnia .2007 r. w sprawie Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Mysłakowice*; jego podstawowe ustalenia nie uległy zmianie w trakcie wprowadzonych do niego niewielkich zmian w użytkowaniu terenu.

- 1) „A” ścisłej ochrony konserwatorskiej (wskazano je dla terenów zespołów pałacowo-parkowych w Mysłakowicach, Łomnicy, Wojanowie, Bobrowie, Karpnikach i Bukowcu);
- 2) „B” ochrony konserwatorskiej (wskazano je dla m.in. dla terenów części wsi Mysłakowice);
- 3) „K” ochrony krajobrazu (wskazano je dla zespołów pałacowo-parkowych w Łomnicy, Wojanowie i Bobrowie oraz dla zespołu stawów w Bukowcu).

Drugim dokumentem, ujmującym omawiane zagadnienia jest opracowany w 2011 r. plan ochrony Rudawskiego Parku Krajobrazowego²⁰, w którym w celu eliminacji lub ograniczenia zagrożeń zewnętrznych dla (ww.) obszaru ujęto m.in. następujące postulaty dla studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz planów zagospodarowania przestrzennego, odnoszące się do ww. zagadnień i obejmujące m. in.:

- 1) zachowanie walorów krajobrazowych, związanych z terenami otwartymi poprzez ograniczanie rozproszenia zabudowy w otwartym krajobrazie, szczególnie w miejscach eksponowanych (pod względem) widokowym (...);
- 2) ochronę istniejących zabytkowych układów przestrzennych miejscowości z zachowanymi obiektami i zespołami zabudowy zabytkowej i rozwój układów przestrzennych na zasadzie uzupełnień i kontynuacji;
- 3) (...) ochronę krajobrazu (m. in.) miejscowości: Bukowiec, Karpniki, Wojanów (w części położonej w granicach Parku) (...) poprzez (...) wprowadzenie do (ww. dokumentów planistycznych) zapisów określających cechy architektoniczne nowo wznoszonych budynków (...);
- 4) ochronę i zagospodarowanie punktów widokowych, ochronę i kształtowanie ciągów i osi widokowych;
- 5) nawiązywanie do tradycyjnych form i materiałów przy realizacji nowych elementów zagospodarowania związanego z turystyką oraz przy przebudowie, modernizacji czy rozbudowie elementów istniejących (...).

Ustalenia zawarte w powyższych. dokumentach nie stanowią zgodnie z obowiązującymi przepisami podstaw dla prowadzenia działalności realizacyjnej, w tym związanej z lokalizowaniem inwestycji i uzyskiwaniem pozwoleń na budowę, bowiem podstawy do tego zawarte są wyłącznie w ustaleniach planów miejscowych. Wspomniane ustalenia dotyczą zasadniczo wyłącznie pojedynczych, chronionych zabytków lub ich zespołów bez uwzględnienia ich najbliższego i dalszego otoczenia, co najwyżej w bardzo ogólny sposób ustalając zasady ochrony krajobrazu.

Park Kulturowy Kotliny Jeleniogórskiej został utworzony w 2009 r. na mocy uchwały Związku Gmin Karkonoskich²¹. Obejmował on 9 wpisanych na listę Pomników Historii zespołów pałacowo-parkowych wraz z otoczeniem, obejmującym znaczny obszar gminy Mysłakowice, część miasta Kowary i gminy Podgórzyn. Funkcjonowanie parku, w tym zatwierdzenie opracowanego w 2019 r. planu ochrony²² zostało nieoczekiwanie przerwane przez uchylene uchwały ws. utworzenia parku kulturowego²³ przez Zgromadzenie Związku Gmin Karkonoskich. W procesie tym pominięto uzyskanie opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków oraz przeprowadzenie konsultacji z zainteresowanymi stronami.

Uchylenie przez Związek Gmin Karkonoskich uchwały ws. utworzenia parku kulturowego utrudnia kontynuowanie działań zainicjowanych w 2015 r. przez Fundację Doliny Pałaców i Ogrodów w celu

²⁰ Uchwała nr XVI/329/11 Sejmiku Województwa Dolnośląskiego z dnia 27 października 2011 w sprawie ustanowienia Planu ochrony Rudawskiego Parku Krajobrazowego

²¹ Uchwała nr 48/XVII/20 Zgromadzenia Związku Gmin Karkonoskich z 30 stycznia 2009 r. w sprawie utworzenia parku kulturowego pod nazwą Park Kulturowy Kotliny Jeleniogórskiej

²² Korzeń J., z zesp., Plan ochrony Parku Kulturowego Kotliny Jeleniogórskiej (projekt), Fundacja Karkonoska, Jelenia Góra 2019

²³ Uchwała nr 41/XII/20 Zgromadzenia Związku Gmin Karkonoskich z dnia 15 grudnia 2020 r. ws uchylenia uchwały nr 48/XVII/20 Zgromadzenia Związku Gmin Karkonoskich z dnia 30 stycznia 2009 roku w sprawie utworzenia parku kulturowego pod nazwą Park Kulturowy Kotliny Jeleniogórskiej

wpisania tego unikatowego obszaru na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO²⁴, co miałyby istotny wpływ na jego promocję na europejskim i światowym rynku turystyki kulturowej. Decyzja Związku Gmin Karkonoskich z 2020 r. spotkała się z krytyką wielu środowisk, ale także z wypracowaniem propozycji powrotu do idei ponownego utworzenia Parku²⁵.

5.2. Analiza potrzeby i możliwości wzmocnienia obszarowych form ochrony zabytków w ww. rejonie

W związku z tym, że zarówno w zestawie ustaleń obu wyżej omówionych dokumentów, jak i w obowiązujących dla części omawianych terenów planach miejscowych²⁶ brakuje wystarczających dyrektyw i szczegółowych ustaleń dla obszarowej ochrony kompleksu zabytkowych zespołów pałacowo-parkowych wraz z ich bezpośrednim i dalszym otoczeniem oraz ochrony wybitnych walorów kompozycyjnych, przestrzennych, krajobrazowych, architektoniczno-estetycznych i historycznych – dla tego kompleksu alternatywnie:

- 1) albo podejmie się działania na rzecz zaktualizowania i rozszerzenia rekomendacji dla całościowej ochrony ww. kompleksu w ramach opracowania *zintegrowanej strategii rozwoju gminy*, zgodnie z obowiązującymi wymogami prawnymi, jako niezbędnego dokumentu dla opracowania *planu ogólnego gminy* a następnie nowych *planów miejscowych* lub ich aktualizacji (z implementacją wspomnianych rekomendacji);
- 2) albo podejmie się działania na rzecz utworzenia *parku kulturowego*, zgodnie z obowiązującymi wymogami prawnymi jako nowej formy ochrony zabytków we wskazanym i scharakteryzowanym w podrozdz. 4.2 rejonie szczególnej koncentracji skupisk obiektów i zespołów zabytkowych we wschodniej części Kotliny Jeleniogórskiej (ze wskazaniem w *planie ochrony parku* zarówno zaleceń dla ww. strategii, jak i planów miejscowych oraz ze wskazaniem odpowiedniego organu zarządczego).

Przy wyborze jednej z wyżej wskazanych alternatyw autorzy opracowania opowiadają się za drugim rozwiązaniem, proponując jednocześnie przywrócenie istniejącej w l. 2009-2019 w omawianym rejonie formy ochrony zabytków, która w najwyższym stopniu może służyć realizacji zadań, związanych z całościową ochroną kompleksu zabytkowych zespołów pałacowo-parkowych wraz z ich bezpośrednim i dalszym otoczeniem na terenie gminy Mysłakowice.

²⁴ Uchwała nr 21 Komitetu do spraw Światowego Dziedzictwa Kulturowego w Polsce z dnia 26 marca 2015 r. w sprawie.. propozycji umieszczenia na polskiej Liście informacyjnej obiektu „Krajobraz kulturowo-przyrodniczy Doliny Pałaców i Ogrodów

²⁵ Wystąpienie Towarzystwa Karkonoskiego i Oddziału Towarzystwa Urbanistów Polskich w Jeleniej Górze do władz samorządowych gminy Mysłakowice ws ponownego utworzenia Parku Kulturowego Kotliny Jeleniogórskiej, Jelenia Góra 2021; w wystąpieniu tym zaproponowano jego utworzenie w obrębie tylko ww. gminy, z możliwością sukcesywnego powiększania go o inne tereny w dalszych etapach

²⁶ Na zestaw miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, obowiązujących na terenach szczególnej koncentracji zabytków we wschodniej części Kotliny Jeleniogórskiej i w obrębie gminy Mysłakowice składają się plany uchwalone Uchwałami: nr XX/102/11 Rady Gminy Mysłakowice z dnia 29 grudnia 2011 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla części obszaru wsi Bobrów, nr XIII/70/11 Rady Gminy Mysłakowice z dnia 6 września 2011 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla wsi Bukowiec, nr VII/27/11 Rady Gminy Mysłakowice z dnia 31 marca 2011 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla części terenów wsi Mysłakowice, nr LII/316/14 Rady Gminy Mysłakowice z dnia 26 czerwca 2014 r. w sprawie uchwalenia planu dla dz. ew. nr: 1192/2, 1192/27, 1192/28, 1192/32, 1192/33, 1041/9, 1041/1 do 1041/4, 269/1, 985, 302, 315, 1083/2 i 1083/3 w Mysłakowicach (Dz. Urz. Woj. Doln. z 9 lipca 2014 r., poz. 3138) oraz nr XIII/71/11 Rady Gminy Mysłakowice z dnia 6 września 2011 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla wsi Wojanów; dla terenów wsi Łomnica plan miejscowy jest w trakcie sporządzania, a dla wsi Karpniki Krogulec takich prac podjęto.

Dla wskazania granic postulowanego parku kulturowego została opracowana propozycja jego delimitacji, uwzględniająca następujące elementy:

- granice krajobrazów priorytetowych wg projektu audytu krajobrazowego województwa dolnośląskiego;
- tereny zabytkowych zespołów pałacowo-parkowych, objętych wpisem na listę Pomników Historii wraz z lokalizacjami pałaców;
- pozostałe wybrane zabytkowe obiekty;
- tereny otwarte ze szczególnymi walorami krajobrazowymi, bezpośrednio powiązane z koncentracją ww. zespołów pałacowo-parkowych;
- tereny istniejącego osadnictwa i ich planowanego rozwoju wg ustaleń obowiązujących planów miejscowych.

Granice postulowanego parku kulturowego wskazane zostały na Rys. 2. *Rejon szczególnej koncentracji obiektów i zespołów zabytkowych i zasady jego ochrony* opracowanym w skali 1:2000, będącym załącznikiem do niniejszego opracowania.

Powyższe propozycje nawiązują do generalnych zaleceń, zawartych w *Programie opieki nad zabytkami województwa dolnośląskiego*²⁷, dotyczących *wspierania zintegrowanych działań służących ochronie dziedzictwa kulturowego, krajobrazu i wartości przyrodniczych* (stanowiących zadanie ujęte w ramach celu operacyjnego 1, dotyczącego *zarządzania zasobami dziedzictwa kulturowego*). Nawiązują one także do zarysowanej w *Planie zagospodarowania przestrzennego województwa dolnośląskiego*²⁸ wizji jego docelowego stanu zagospodarowania, w której założono, że *rozwój przestrzenny terenów zurbanizowanych dokonuje się w oparciu o racjonalne wykorzystanie zasobów przyrodniczych i kulturowych oraz przy uwzględnieniu zróżnicowanych zasobów krajobrazowych (...) (a) najcenniejsze założenia przestrzenne o historycznym rodowodzie zachowały czytelny układ i stanowią istotne elementy krajobrazu kulturowego; cenne zespoły i obiekty zabytkowe znajdują się w dobrej kondycji, są udostępniane, a ich wartości podlegają trwałej ochronie*. Dodać też trzeba, że w *Programie opieki nad zabytkami powiatu karkonoskiego*²⁹ m. in. ramach celu 3 wskazano do realizacji wspieranie działań, zmierzających do reaktywowania Parku Kulturowego w *Kotliny Jeleniogórskiej* oraz związanych z ideą *wpisania Doliny Pałaców i Ogrodów na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Przyrodniczego UNESCO*.

6. Uzasadnienie dla sformułowania w projekcie audytu krajobrazowego województwa dolnośląskiego rekomendacji dla objęcia proponowaną formą ochrony krajobrazu kulturowego obszaru położonego we wschodniej części Kotlinie Jeleniogórskiej

W wyniku przeprowadzonych analiz, dotyczących walorów kulturowych, przyrodniczych i krajobrazowych krajobrazu kulturowego Kotliny Jeleniogórskiej i wskazania w jej obrębie obszarów ze skupiskami zabytkowych zespołów i struktur przestrzennych o wybitnych wartościach kulturowych – wskazano jako jedyny w obrębie Kotliny obszar koncentracji tych skupisk o szczególnych walorach we

²⁷ Uchwała nr XXXIV/686/21 Sejmiku Województwa Dolnośląskiego z dnia 24 czerwca 2021 r., w sprawie przyjęcia Programu opieki nad zabytkami województwa dolnośląskiego na lata 2021-2024

²⁸ Uchwała nr XIX/482/20 Sejmiku Województwa Dolnośląskiego z dnia 16 czerwca 2020 r. w sprawie uchwalenia Planu zagospodarowania przestrzennego województwa dolnośląskiego

²⁹ Uchwała nr LXII/425/2023 Rady Powiatu Karkonoskiego z dnia 27 września 2023 r. w sprawie przyjęcia Programu opieki nad zabytkami dla Powiatu Karkonoskiego na lata 2023-2026

wschodniej jej części. W obszarze tym zachował się wielkoprzestrzenny kompleks kulturowo-krajobrazowy, obejmujący siedem wpisanych na listę Pomników Historii, zabytkowych zespołów pałacowo-parkowych oraz inne zabytki oraz ich niezabudowane, bezpośrednie i dalsze otoczenie, o prawie niezmiennym charakterze użytkowania od ponad 150 lat, także w znacznej części tego obszaru wskazany w projekcie audytu krajobrazowego województwa dolnośląskiego krajobraz priorytetowy.

Kompleks ten posiada następujące, szczególne walory, wyróżniające go w skali regionalnej i ponadregionalnej:

- 1) zachowanie pierwotnych kompozycji przestrzenno-krajobrazowych siedmiu zespołów pałacowo-parkowych oraz związanej z nimi zabudowy towarzyszącej;
- 2) jednorodność stylowa, architektoniczna i estetyczna oraz czytelność zharmonizowanych ze sobą nawarstwień w ww. obiektach i towarzyszącej zabudowie, wynikająca z wkładu wielu wybitnych architektów oraz architektów krajobrazu;
- 3) wysoki stopień integracji zabudowy rezydencjonalnej i gospodarczej z przylegającymi do nich założeniami parkowymi o wybitnych walorach kompozycyjnych, architektonicznych i artystycznych, ze zróżnicowaną szatą roślinną, bogatym drzewostanem z okazami o rozmiarach pomnikowych oraz z sąsiadującymi z nimi terenami otwartymi;
- 4) wyeksponowanie ww. zespołów w powiązanych z nimi układach ruralistycznych i ich krajobrazie, przy zachowaniu dawnych, niezakłóconych relacji z ich szerszym, nie zabudowanym otoczeniem.

Walory kulturowe i krajobrazowe ww. kompleksu mają ponadregionalne, ogólnonarodowe a nawet w wielu aspektach także i ogólnoeuropejskie znaczenie. Składają się one na swoisty, unikatowy fenomen „tożsamości miejsca”, odznaczający się zarówno znakomitą kulturą jego ukształtowania w zakresie urbanistycznym, architektonicznym i estetycznym, a także wyjątkowo efektywnym wykorzystaniu walorów przyrodniczych w komponowaniu krajobrazu.

W związku z tym, że dla całościowej ochrony tego szczególnego obszaru i jego wybitnych walorów brakuje wystarczających podstaw prawnych, m. in. zawartych w obowiązujących dokumentach dla planowania przestrzennego, proponuje się utworzenie parku kulturowego zgodnie z obowiązującymi wymogami prawnym oraz opracowanie *planu ochrony parku* dla pełnego wypracowania ww. podstaw w nowych dokumentów dla zintegrowanego planowania rozwoju oraz dla planowania przestrzennego.

W niniejszym opracowaniu zostały wskazane granice postulowanego parku z uwzględnieniem m. in. lokalizacji objętych wpisem na listę Pomników Historii zabytkowych zespołów pałacowo-parkowych, terenów otwartych ze szczególnymi walorami krajobrazowymi, bezpośrednio powiązanych z koncentracją ww. zespołów pałacowo-parkowych, a także tereny istniejącego osadnictwa i ich planowanego rozwoju wg ustaleń obowiązujących planów miejscowych.

7. Literatura

- Kica E., Kieres-Jakubaszek E., *Próba określenia historycznych granic własności wybranych majątków w woj. jeleniogórskim*, (w) *Kotlina Jeleniogórska – Powrót romantycznego krajobrazu*, OZK, Warszawa 2000
- Korzeń J. z zespołem, *Wstępne założenia dla utworzenia Izerskiego Parku Krajobrazowego*, Fundacja Karkonoska, Jelenia Góra 2019
- Korzeń J., Brodzka M., *Zabytki w regionie karkonoskim i ich ochrona*, Karkonosze nr 3/2023, Jelenia Góra 2023
- Korzeń J., z zesp., *Plan ochrony Parku Kulturowego Kotliny Jeleniogórskiej* (projekt), Fundacja Karkonoska, Jelenia Góra 2019
- Kryteria wyboru ustalone przez Radę Ochrony Zabytków dla uznanie zabytku za Pomnik Historii* (<https://www.prezydent.pl/aktualnosci/polityka-historyczna/pomniki-historii/kryteria-wyboru>)
- Myczkowski Z., Marcinek R., Siwek A., *Krajobrazy typowane do Czerwonej Księgi Krajobrazów Polski – opisy i kryteria oceny* (niepubl.), Kraków 2004
- Piekalski J., *Rozwój krajobrazu kulturowego zachodnich Sudetów od średniowiecza do połowy XX w.* (w) *Historyczny krajobraz kulturowy zachodnich Sudetów*, Instytut Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2020
- Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* (Dz. U. z 2022 r., poz.840 t.j. ze zm.)
- Rozporządzenie nr 17 Wojewody Dolnośląskiego z dnia 7 listopada 2007 r. w sprawie Rudawskiego Parku Krajobrazowego*, (Dz. Urz. Woj. Doln. nr 116, poz. 1524)
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 20 września 2011 r. w sprawie uznania za pomnik historii „Pałace i parki krajobrazowe Kotliny Jeleniogórskiej”* (Dz.U.z 2011. nr 217, poz. 1283)
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 11 stycznia 2019 r. w sprawie sporządzania audytów krajobrazowych* (Dz. U. z dnia 28 lutego 2019 r., poz. 394)
- Uchwała nr 21 Komitetu do spraw Światowego Dziedzictwa Kulturowego w Polsce z 26 marca 2015 r. w sprawie propozycji umieszczenia na polskiej Liście informacyjnej obiektu „Krajobraz kulturowo-przyrodniczy Doliny Pałaców i Ogrodów (Kotlina Jeleniogórska)*
- Uchwała nr 41/XII/20 Zgromadzenia Związku Gmin Karkonoskich z dnia 15 grudnia 2020 r. ws uchylenia uchwały nr 48/XVII/20 Zgromadzenia Związku Gmin Karkonoskich z dnia 30 stycznia 2009 roku w sprawie utworzenia parku kulturowego pod nazwą Park Kulturowy Kotliny Jeleniogórskiej* (Dz. Urz. Woj. Doln. z dnia 22 grudnia 2020 r., poz. 7208)
- Uchwała nr 48/XVII/20 Zgromadzenia Związku Gmin Karkonoskich z dnia 30 stycznia 2009 r. w sprawie utworzenia parku kulturowego pod nazwą Park Kulturowy Kotliny Jeleniogórskiej*
- Uchwała nr 91/XIV/07 Rady Gminy Mysłakowice z dnia 15 grudnia .2007 r. w sprawie Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Mysłakowice*
- Uchwała nr LII/316/14 Rady Gminy Mysłakowice z dnia 26 czerwca 2014 r. w sprawie uchwalenia planu dla dz. ew. nr: 1192/2, 1192/27, 1192/28, 1192/32, 1192/33, 1041/9, 1041/1 do 1041/4, 269/1, 985, 302, 315, 1083/2 i 1083/3 w Mysłakowicach* (Dz. Urz. Woj. Doln. z 9 lipca 2014 r., poz. 3138)
- Uchwała nr LXII/425/2023 Rady Powiatu Karkonoskiego z dnia 27 września 2023 r. w sprawie przyjęcia Programu opieki nad zabytkami dla Powiatu Karkonoskiego na lata 2023-2026* (Dz. Urz. Woj. Doln. z dnia 10 października 2023 r., poz. 5533)
- Uchwała nr VI/27/11 Rady Gminy Mysłakowice z dnia 31 marca 2011 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla części terenów wsi Mysłakowice* (Dz. Urz. Woj. Doln. z dnia 23 maja 2011 r., poz. 1708)
- Uchwała nr XIII/70/11 Rady Gminy Mysłakowice z dnia 6 września 2011 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla wsi Bukowiec* (Dz. Urz. Woj. Doln. z dnia 19 października 2011 r., poz. 3702)

- Uchwała nr XIII/71/11 Rady Gminy Mysłakowice z dnia 6 września 2011 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla wsi Wojanów (Dz. Urz. Woj. Doln. z 19 października 2011 r., poz. 3703)*
- Uchwała nr XIX/482/20 Sejmiku Województwa Dolnośląskiego z dnia 16 czerwca 2020 r. w sprawie uchwalenia Planu zagospodarowania przestrzennego województwa dolnośląskiego (Dz. Urz. Woj. Doln. z dnia 30 czerwca 2020 r., poz. 4036)*
- Uchwała nr XLV/280/21 Rady Miejskiej w Kowarach z dnia 28 października 2021 r. w sprawie przyjęcia Programu opieki nad zabytkami dla Gminy Miejskiej Kowary na lata 2022-2025 (Dz. Urz. Woj. Doln. z dnia 4 listopada 2021 r., poz. 5031)*
- Uchwała nr XVI/329/11 Sejmiku Województwa Dolnośląskiego z dnia 27 października 2011 w sprawie ustanowienia Planu ochrony Rudawskiego Parku Krajobrazowego, (Dz. Urz. Woj. Doln. z 2011 r., nr 250, poz. 4507)*
- Uchwała nr XX/102/11 Rady Gminy Mysłakowice z dnia 29 grudnia 2011 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla części obszaru wsi Bobrów (Dz. Urz. Woj. Doln. z dnia 13 lutego 2012 r., poz. 601)*
- Uchwała nr XXVII/179/2021 Rady Gminy Jeżów Sudecki z dnia 29 września 2021 r. w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki Nad Zabytkami Gminy Jeżów Sudecki na lata 2021-2024, (Dz. Urz. Woj. Doln. z dnia 14 października 2021 r., poz. 4708)*
- Uchwała nr XXXIV/686/21 Sejmiku Województwa Dolnośląskiego z dnia 24 czerwca 2021 r., w sprawie przyjęcia Programu opieki nad zabytkami województwa dolnośląskiego na lata 2021-2024 (Dz. Urz. Woj. Doln. z dnia 1 lipca 2021 r., poz. 3194)*
- Zarządzenie nr 0050.118.2018 Burmistrza Karpacza z dnia 4 lipca 2018 r. w sprawie przyjęcia Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Karpacz*
- Zarządzenie nr 0050.1261.2022.VIII Rady Miasta Jelenia Góra z dnia 31 stycznia 2022 r. w sprawie przyjęcia Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Jeleniej Góry*
- Zarządzenie nr 0050.776.2017 Burmistrza Szklarskiej Poręby z dnia 1 września 2017 r. w sprawie przyjęcia Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Szklarska Poręba*
- Zarządzenie nr 1/2016 Wójta Gminy Jeżów Sudecki z dnia 12 stycznia.2016 r. w sprawie przyjęcia Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Jeżów Sudecki*
- Zarządzenie nr 50/2015 Burmistrza Miasta Kowary z dnia 28 kwietnia 2015 r. w sprawie przyjęcia Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Kowary*
- Audyty krajobrazowe województwa dolnośląskiego (projekt), Instytut Rozwoju Terytorialnego, Wrocław 2024*
- Wykazy zabytków – Miasto Jelenia Góra, DWKZ, Wrocław 2022*
- Wykazy zabytków – powiat karkonoski, DWKZ, Wrocław 2022*
- Wystąpienie Towarzystwa Karkonoskiego i Oddziału Towarzystwa Urbanistów Polskich w Jeleniej Górze do władz samorządowych gminy Mysłakowice ws ponownego utworzenia Parku Kulturowego Kotliny Jeleniogórskiej, Jelenia Góra 2021*